

meridiane

Originea, casa natală, cu toate că îi sunt dragi - a spus de curând într-o întâlnire la Triest - pot fi deopotrivă o capcană distrugătoare.



Claudio Magris

DIETER SCHLESAK

sau imposibila întoarcere acasă

În exclusivitate în limba română,
articolul publicat în „Corriere della Sera”

Prezentăm, în exclusivitate în limba română, cu acordul prestigiosului cotidian „Corriere della Sera”, amplul articol dedicat de Claudio Magris lui Dieter Schlesak, cu ocazia apariției în italiană a romanului *L'uomo senza radici* (Garzanti, Milano, 2011). Cu spiritul său acut, Magris arată cum „Schlesak a reușit într-o întreprindere care nu mai părea posibilă: să vorbească, în termeni noi și originali, despre Shoah. Călătoria pe care a întreprins-o în spațiu și timp este o călătorie în concretetea extremă și în înstrăinarea cea mai radicală, în blândețea edipică și în oroarea care o pângărește, în irealitatea unui timp pierdut care se vedește însă o realitate înspăimântătoare”.

Magris a mai publicat în „Corriere della Sera” o recenzie intitulată *Transilvania Schlesak, ultimo cantore tedesco nella terra devastata dal terrore* la un alt roman al lui Dieter Schlesak, și anume *Il farmacista di Auschwitz* (Garzanti, Milano, 2009), semnând, de altfel, și prefața acestui volum. Într-un interviu pe care ni l-a acordat în exclusivitate, apărut în ianuarie în „Orizonturi culturale italo-române”, Magris afirmă: „Am relatat în prefața cărții esențialul întâlnirii cu Schlesak. Dacă ar fi să sintetizez în puține cuvinte, aș spune că - pe lângă interesul meu profund pentru cultura germano-română, pentru cultura germanilor care au trăit și trăiesc de secole în România - ar fi sentimentul profund de demnitate și respect cu care Schlesak a înfruntat și istorisit acele enorme tragedii. Ar mai fi și sentimentul său profund de dragoste față de propria naționalitate germană, de german din România, puternic afectat de sentimentul culpei germane, fără a fi, însă, distrus de acest sentiment. Îmi amintesc în special o frază, rostită cu mulți ani în urmă la un congres la care îl invitaseam, la Triest, unde a afirmat că prezența germană în acea zonă a redevenit legitimă - după aberațiile naționaliste germane, care au dus la nazism - abia după Stalingrad. Cartea sa *Farmacitul de la Auschwitz* este o reprezentare extraordinară a acestor aberații. De altfel și el, ca și mine, nu caută atât să inventeze, cât să nareze realitatea, cu mult mai originală (la bine și la rău) decât plâmurile noastre. Cartea lui istorisește lucruri extrem de adevărate cu care nici o fantezie nu ar putea să concureze”.

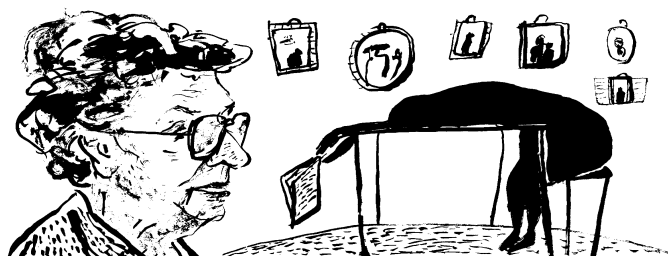
Adam Salmen, ultimul evreu care a supraviețuit Shoah-ului în orașul natal din Transilvania al lui Dieter Schlesak, îl sfătuiește pe autorul care lucrează la o carte să o scrie, chiar dacă trebuie să o facă, în limba germană, introducând «exilul în scriere, salvându-l în mod utopic prin frazele mele, ca și cum ar depăși moartea». Cartea¹, publicată în excelenta versiune a lui Tomaso Cavallo, poartă în italiană titlul *L'uomo senza radici* (*Omul fără rădăcini*), Editura Garzanti; titlu mai puțin sugestiv decât cel original, care în italiană ar fi *Transilvaneggiare* (sau *Transilvaneggiando*, cum a sugerat Paola Berzetti di Buronzo), dacă s-ar păstra jocul de cuvinte între *Transsylvania* și verbul german *wähnen* care înseamnă „a-și închipui” (*vaneggiare* în italiană). Este o carte semnificativă despre dragostea pentru propriul meleag transilvan, dar și despre nebulnia mortală ce pângărește această dragoste, care poate căuta viața numai în acea patrie a copilăriei unde găsește, în schimb, numai moarte. Moartea fratricidă pe care, în vremea copilăriei autorului, germanii le-au provocat-o fraților și concetățenilor cu care au trăit în pace timp de secole; a celor evrei germani care se simțeau adesea germani înflăcărați, mulți dintre ei realizând povara propriei identități evreiești numai atunci când au fost trimiși la camerele de gazare, uneori chiar de cei cu care au stat la aceeași masă cu câțiva ani înainte. Schlesak a mai evocat această istorie într-o extraordinară carte publicată acum câțiva ani, *Il farmacista di Auschwitz* (*Farmacitul de la Auschwitz*), un roman atroc și grotesc de adevărat ai cărui protagoniști sunt persoane reale, cu nume și prenume, începând cu Capesius, bunul farmacist din Sighișoara (în germană Schässburg) care îi dădea bomboane autorului-copil, fiul unor prieteni de familie, și avea relații cordiale cu evreii germani, vecinii săi și, la fel ca și

el, locuitori de secole ai acelor zone, pentru ca apoi, după ani, să îi trimită pe mulți dintre ei la moarte în lagăr, fără să fi conștientizat vreodată că este un asasin feroce.

Dieter Schlesak, care trăiește de mulți ani în Italia, la Camaiore, s-a născut și a crescut în Transilvania, la Sighișoara-Schässburg, un oraș încântător prin casele sale gotice și turnurile vechilor corporații meșteșugărești, unul din centrele comunității germane (impropriu numite „de sași”), care a trăit timp de secole în acele zone ale României, creând o bogată cultură de frontieră care a cunoscut, din păcate, și implicarea în barbariile naziste - germanii din regiunea respectivă erau obligați să-și facă serviciul militar în cadrul SS, nu în Wehrmacht - iar mai târziu persecuțiile și deportările regimului comunist, care au dus-o la dezrădăcinare. Cu aproape treizeci de ani în urmă, trecând prin acele locuri, am văzut crepusculul extrem al acelei multiseculare prezențe germane în Transilvania și în Banat; plecau aproape toți, mai ales scriitorii, printre care și Herta Müller, pe care am cunoscut-o atunci, la puțin timp după ce i-am citit cartea intitulată *Bassure*. Autor de poezii, eseuri și mai ales romane, Schlesak a trecut prin acea experiență a frontierei (apropierea și îndepărtarea dintre germani și români, culpa și tragedia germană, Shoah-ul, deportările staliniste). A văzut de copil oroarea nazistă și perversitatea propriei lumi, chiar în rândul familiei sale - prezența germană, care s-a autodegradat, a devenit legitimă numai după Stalingrad, scria, însă înfrângerea pe care a suportat-o a dus-o la distrugere - și a cunoscut, ca adult, persecuția regimului comunist. Originea, casa natală, cu toate că îi sunt dragi - a spus de curând într-o întâlnire la Triest - pot fi deopotrivă o capcană distrugătoare. Sighișoara-Schässburg este Heimat-ul, patria lui Schlesak, iar *L'uomo senza radici* este o imposibilă călătorie de întoarcere

în Heimat. Acest cuvânt - cum scria una dintre cele mai profunde cercetătoare ale Heimatliteratur, Paola Berzetti di Buronzo - este ambiguu. Înseamnă - arată în continuare - patrie, locuință, casa natală, „o comunitate rurală mică și o mică proprietate transmisă din generație în generație”, un microcosmos rural imaginat în secolul al XIX-lea ca păstrător idilic al valorilor tradiționale, contrapuz ideologic lumii moderne a marilor orașe, a industriei și a tehnicii; această contrapozitie la dezrădăcinarea rurală exacerbează rădăcinile ce se vor imutabile, identitatea rasial-populară, „sângele și pământul” care se vor regăsi în ideologia nazistă, astfel încât primitoarea casă natală se transformă într-o amenințătoare și regresivă închidere față de ceilalți și de lume. Idila sigură și protectoare, continuă cercetătoarea, poate deveni preocupantă și sufocantă chiar și pentru cei care sunt profund înrădăcinați în ea; nu întâmplător, în germană, adjectivul legat de acest cuvânt, *heimlich*, înseamnă „familiar”, dar poate însemna și contrariul, un sentiment al necunoscutului, obscur și perturbator.

În Heimat, „viața tradițională este scandată de succedarea repetitivă a anotimpurilor și a obiceiurilor, într-o perenitate și imobilitate care pare să absoarbă istoria în ciclul naturii” și duce la o acceptare pasivă a tot ceea ce se întâmplă și ne este cerut, făcând din realitate o tautologie: copiii sunt copii, afacerile sunt afaceri, viața este viață și ordinele sunt ordine, precum cele care îl fac pe farmacitul Capesius să îi trimită la camerele de gazare pe vecinii cu care a petrecut atât timp în pace. *L'uomo senza radici* este o întoarcere sau mai bine zis o tentativă eșuată de întoarcere în Heimat, la casa natală, la copilărie - copilăria inocentă a autorului care în vremea celui de-al Doilea Război Mondial era doar un copil și se întreabă dacă numai vârsta foarte fragedă l-a salvat de la a



Generația Pepsi

Viktor Pelevin, cunoscut deja cititorilor români pentru un roman precum *Mitraliera de lut* (Curtea Veche Publishing, 2006), și-a dobândit de-a lungul anilor reputația de critic acerb al realităților Rusiei postsovietice.

Romanul de față, într-o excelentă traducere semnată de Luana Schidu, consolidează din plin această postură a romancierului care privește din umbră, cu ochi hâtru și lucid o lume ale cărei mecanisme le descompune cu precizie de chirurg.

Romanul îl are în centru pe Vavilen Tatarski, un tânăr plin de idei și inițiative care ajunge să lucreze în mediul publicitar. În jurul lui gravitează numeroase personaje, care altminteri nu interacționează în niciun fel, singurul punct comun fiind chiar protagonistul. Fie că sunt prieteni din copilărie (Andrei Ghireev), fie că e vorba de câte un guru al advertisingului (Morkovin), personajele joacă numai roluri episodice, contribuind fiecare în felul lui la evoluția lui Tatarski, ca într-un basm (postmodern) în care avem de-a face cu o inițiere. Dacă la toate acestea adăugăm mult ezoterism mesopotamian (a se reciti, cu nespuse delicii, capitolul *Cele trei ghicitori ale lui Iștar*), învățături budiste, și multe, foarte multe substanțe și produse cu efect halucinogen, rezultă o narațiune a cărei aparentă incoerență ascunde de fapt numeroase chei de lectură și maniere de interpretare. De la bun început cititorul va fi conștient că are în fața ochilor o farsă (în genul renghiului jucat de Umberto Eco în *Pendulul lui Foucault*), dar una extrem de abil pusă în scenă, cu nenumărate jocuri de cuvinte. Memorabile sunt mai cu seamă acelea născocite de Tatarski drept sloganuri publicitare.

Miza cărții trebuie căutată însă dincolo de poveste, și constă într-o satiră fără margini a societății de consum. Avem în fața ochilor o lume a brandurilor și a sloganelor care are drept unic scop convingerea consumatorului că orice cheltuială e binevenită și necesară și că produsele de tot felul îi vor aduce profunde mulțumiri sufletești. În caz că s-ar întreba cineva de unde vine numele romanului, răspunsul trebuie căutat aici – *Generation P* este generația publicității, a Pepsi-ului. O generație fanatizată de consum întocmai la fel cum generațiile anterioare de ruși erau fanatizate de regimul comunist și



Viktor Pelevin, *Generation P*, traducere din limba rusă și note de Luana Schidu, Curtea Veche Publishing, București, 2011, 296 p.

de liderii acestuia.

Pelevin descrie cu umor și mijloacele de smintire a maselor, între care un loc de frunte îl ocupă televiziunea, inventând chiar ironice denumiri științifice pentru o specie care în engleză se cheamă *couch potato* – *homo zapiens*. Iată un scurt fragment din învățăturile lui Buddha (sic!), care ajunge la urechile lui Vavilen Tatarski prin intermediul jucăușului spirit al lui Che Guevara (sic!, din nou): „Fenomenul este similar posesării de către un spirit; diferența constă în aceea că în acest caz spiritul nu există, ci există doar simptomele posesării. Acest spirit este virtual, dar în momentul în care telespectatorul permite echipei de filmare să îi deplaseze atenția după cum dorește de la un subiect la altul, este ca și cum s-ar transforma în el; spiritul, care nu există cu adevărat, îl posedă pe el și pe alte câteva milioane de telespectatori.” (p. 99)

Viktor Pelevin nu scrie facil, dar pentru asta nu apelează nici la cuvinte complicate, nici la ample construcții epice. Greutatea (și valoarea) romanului său se nasc din frazele cu multiple înțelesuri, din asocierile neașteptate cu care se joacă, dintr-o amplă rețea intertextuală în care sunt prinse forme de artă și referințe culturale vaste. Numai într-un astfel de text, de un sarcasm intens și inteligent, pot sta laolaltă cât se poate de firesc civilizația sumeriană, convingerile zen, Rage Against the Machine, structurile kaghebiste sau țigările Parlament. *Generation P* este o carte-avertisment foarte bine scrisă, oglindă fidelă plasată în fața societății contemporane obsedate de consum.

■ Răzvan Mihai Năstase

deveni un ofițer SS la fel ca niște unchi de-ai lui, sau de la a deveni chiar și numai un fatalmente nevinovat nazist, precum mult iubita-i mamă, la moartea căreia începe călătoria de întoarcere fantomatică.

Schlesak a reușit într-o întreprindere care nu mai părea posibilă: să vorbească, în termeni noi și originali, despre Shoah. Călătoria pe care a întreprins-o în spațiu și timp este o călătorie în concretețea extremă și în înstrăinarea cea mai radicală, în blândețea edipică și în oroarea care o pângărește, în irealitatea unui timp pierdut care se dovedește însă o realitate înspăimântătoare mereu prezentă. În foarte puține cărți se poate regăsi, la fel ca în aceasta, atmosfera germană familiară cu liderii săi destructivi, copilăria și casa ca o lampă fermecată; însă acul ceasului bate a moarte, caligrafia de pe caiete este una și aceeași cu inscripțiile de pe pietrele funerare, bradul de Crăciun și cântecul *Oh Tannenbaum* dezvăluie adevărul mortului care nu este nimeni altul decât autorul, însă în fotografiile de Crăciun apare și chipul surzător al lui Capesius, farmacistul de la Auschwitz, ca și cel al unchiului Roland, nazist fervent; printre acele bradului cu globurile sale luminoase a dispărut, putem să ne imaginăm în ce fel, țișanul care ani la rând venea să-l împodobască. Mirosul copilăriei – Schlesak este poetul mirosului, simțul cel mai umil și receptiv al vieții, al pământului, al sexului, al înfloririi și al putrefacției – miros de narcise, de resturi sfărtecate de câini, de carne umană arsă; miros ce o irită pe soția autorului, care s-a întors la o casă ce nu mai există și nu este a ei, pentru că aparține unui alt trecut pe care ea nu l-a trăit (mirosul este intimitate), așa cum distrugerea de care ea însăși a avut parte – orașul ei din Germania a fost distrus de bombele aliaților în timpul războiului – este diferită de cea distrugere pe care autorul, soțul care se reîntoarce, a trăit-o și a suferit-o. Călătoria zadarnică de întoarcere este, totodată, un roman conjugal și mai ales un roman despre tandrețea maternă, despre vinovăția ei și despre raportul dintre mamă și fiu. Schlesak a reușit în misiunea dificilă a evocării culpei germane cu o radicală oroare, dar și cu un sentiment de *pietas* pentru casa natală care a fost pângărită de culpă și a contribuit în mod activ la producerea ei. Acea copilărie sub bradul de Crăciun era cu adevărat înduioșătoare și plină de poezie, revelându-se apoi cu atât mai oribilă. Călătoria de întoarcere la eternitatea copilăriei are un ton împăcat și destins, fiind însă un vârtej care înghite eul narator în furia sa; este un dialog cu moartea, „cu moartea din mine: aici Radio Moartea”.

Oroarea este eternizată, interiorizată; crăpăturile din pământul

bombardat la Stalingrad și cele din gropile comune unde erau aruncați cei care au fost gazați în lagăre devin circumvoluțiuni ale creierului și ventricule ale inimii. Iar Securitatea – poliția politică a regimului comunist român, de care Schlesak a fost persecutat – se insinuează în mințile lui ca un agent infiltrat, devine parte din el. Oroarea nazistă – RJF, săpunul din „grăsime evreiască pură” – este reprezentată în toată nereprezentabilitatea ei, într-o judecată absolută însă fără ranchiună, și pentru faptul că autorul, nevinovat din rațiuni legate de vârstă, știe că nu are nici un fel de mandat pentru actul său de acuzare. Transilvania lui – mai întâi idilică, devenită apoi un infern – este, așadar, un spațiu liminar între viață și moarte, un Babel al spiritului în care eul se pierde ca într-o zonă crepusculară, într-o stare de dormitare și de absență care seamănă cu o convalescență ireală; cei o mie de ani câți își dorea să dureze Al Treilea Reich s-au transformat realmente în „o mie de ani de atunci”, la fel ca în non-timpul basmelor.

Schlesak nu doar a „introdus” exilul în scriitură, ca alți autori din literatura modernă și contemporană care – prin exodul, dezrădăcinarea, migrațiile, persecuțiile de care istoria a fost și este plină – a văzut atâția scriitori care au scris într-o limbă diferită de cea maternă pe care o vorbeau probabil acasă, uneori în limba străină a opresorilor folosită tocmai pentru a le condamna opresiunea și transformată apoi într-o nouă limbă maternă, alteori în limba maternă devenită și limba asasinilor propriei mame, ca în cazul unor poeți evrei germani. În ce limbă, se întreabă Schlesak, se poate scrie despre Auschwitz? Probabil numai *lagersprache*, jargonul obscen pe care-l vorbeau în lagăr mai ales criminalii cu rang inferior, poate să exprime și să nareze această non-viață. În *Nekya*, în această coborâre în lumea morților, pe care poezia și umanitatea o fac de pe timpul lui Homer sau Ghilgameș, Caron separă nu numai viii și morții, ci și eul narator de eul narat; scindează «eul care nu sunt eu»; eul ce pare că se dizolvă în oscilarea de atomi care îl compune, și doar o mână anonimă, poate inexistentă, face fotografia; și nu este altceva decât o „gumă de șters”. *Heimat?* „Niciodată acasă”, nici în Transilvania, nici în altă parte.

(în „Corriere della Sera”, 25 mai 2011, pag. 36-37. Titlul original: *Ritorno in Transilvania alla Babele dell'anima*)

■ Traducere de Afrodita Carmen Cionchin

¹ „Transsylvanien - Transsylvahnien”. (n.r.)
² Titlul original: *Niederungen* (1982). (n.r.)